

החיפוש אחר משמעות החיים (קהלת א', יב-ב, כו)

יש דבריו
סיגור ג' 47

מבוא – נושאי החיפוש ומסקנותיהם (א', יב – ב', ג)

מבוא ביוגרפי(א', יב):

[א, יב] אני קהלת הייתי מלך על-ישראל בירושלם:

מדוע קהלת מזכיר פה את היותו מלך?

1. אין מוקדם ומאוחר בתורה – מכילתא דרבי ישמעאל, פר' בשלת, מסכתא דשירה, ז: אני קהלת הייתי מלך בירושלם – זה היה תחלת הספר ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה.
2. זו הייתה הפתיחה המקורית של הספר: ראב"ע לקהלת א', יא: עד הנה דברי שלמה על דרך כלל, ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב. רשב"ם לקהלת א', ב: שתי מקראות הללו – "דברי קהלת" (לעיל, א), הבל הבלים – לא אמרן קהלת, כי אם אותו שסידר הדברים כמות שהן. רשב"ם לקהלת י"ב, ח: הבל הבלים – עכשיו נשלם הספר, ואותן אשר סידרוהו אמרו מיכאן ולהבא, לומר: כל דברי העולם הנוהגין בו הבל הבלים אמר קהלת.

מבוא לחיפוש הראשון – העמל האנושי (א', יג-טו):

[יג] ונתתי את-לבי לדרוש ולתור בחכמה על כל-אשר נעשה תחת השמים הוא ענין רע נתן אלקים לבני האדם לענות בו: [יד] ראיתי את-כל-המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח: [טו] מעות לא-יוכל לתקן וחסרון לא-יוכל להמנות:

3. השימוש בלשון עבר כמבטא מבט רטרוספקטיבי – ראב"ע לקהלת א', יב: אני קהלת – ענייני הספר יורו, כי באחרית ימיו חיברו; כאלו יאמר לדורות הבאים: כך וכך ניסיתי בימי חיי, ויכולתי לנסות כל דבר, בעבור היותי מלך.
4. מה פירוש "לדרוש ולתור בחכמה"? ח"א גינזברג, קהלת, עמ' 63: בחכמה. באמצעות החכמה.

5. מה פירוש "ענין רע לענות"? י' קליין ומ' פוקס, קהלת (עולם התנ"ך), עמ' 173: חקירת המעשים בעולם בעזרת החוכמה – היא עניין רע ומכאיב, שהאל נתן לבני האדם להתעסק בו... השם "ענין" והפועל "לענות" בספר קהלת (ובלשון חכמים) נגזרים מן השורש ענה, שמובנו – לעמול, להתעסק בדבר, להיות טרוד בדבר...

6. מה פירוש "רעות רוח"? דעת מקרא עמ' ה' (וראה גם ראב"ע לקהלת א', יד): ורעות רוח – רדיפה אחר רוח, כלומר: כל-השאירות של בני אדם הן כרדיפה אחר רוח, שהרוח אחריו אינו משיג כלום. >השווה להושע י"ב, ב: "אֶפְרַיִם רָעָה רוּחַ וְרָדַף קָדִים".<

7. "מעוות לא יוכל לתקן" הוא פתגם על אפסות מעשה האדם – מ' זר-כבוד, קהלת (דע"מ), עמ' ה: זהו פתגם בן שתי צלעות, שלש נקישות בכל-צלע, המסכם מה-שאמר קדם על מעשי האדם. מעוות – מעוקם אשר אינו יכול לתקן – להיות תקין וישר. וחסרון – שהוא כל כך גדול עד שלא יוכל להמנות ולהספר...

8. "מעוות לא יוכל לתקן" – אי אפשר לתקן את מעשי ה' – א' קריב, שבעת עמודי התנ"ך, עמ' 216: בספר קהלת עם זאת גם זרועות עצות כיצד לחיות, אך עיקר משמען של אלו, שיש לתפורס את הרע במיעוטו או את מיעוט הטוב, אבל אין בהן כדי לתקן קלקלת החיים ולהקנות להם טעם וערך. קהלת מכריז במפורש, שהחיים הם "מעוות לא יוכל לתקן". אך מי הוא שעוית אותם ללא תקנה? משיב קהלת (וכל מי שרואה את החיים כמוהו, שמעוותים הם מטבע ברייתם, מוכרח להשיב כמוהו): בורא החיים הוא-הוא שעויתם! ולפיכך גם אין תקנה להם, "כי מי יוכל לתקן את אשר עויתו" [האלוהים]. לא בחכמה ולא בעמל לא יוכל האדם לתקן את עיוות החיים, וכשם שברוב חכמתו כמוהו ככסיל, כן גם ברוב עמלו הוא נשאר נפעל, כי הדברים גזורים וחלוטים והסדרים טבועים ועומדים והעיוות היה, הווה ויהיה.

מבוא לחיפוש השני – החכמה והסכלות (א', טז-יח):

[טז] דברתי אני עם-לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל-אשר-הנה לפני על-דרושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: [יז] ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללת ושכלות דעתי שגם-זה הוא רעיון רוח: [יח] כי ברב חכמה רב-פעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב:

מכללת הרצוג-גוש עציון
ימי עיון בתנ"ך
קיץ תשע"ג

9. מה פירוש "הוללות"? רש"י לקהלת א', יז:
 הוללות – שיעמום וטירוף דעת, לשון עירבוב; כמו "מהול במים" (יש' א, כב).¹

מבוא לחיפוש השלישי – השמחה והיין (ב', א-ב):

[ב, א] אמרתי אני בלבי לכה-נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם-הוא הבל: [ב] לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה-זה עשה:

10. מה פירוש "אנסכה"? רש"י לקהלת ב', א:²
 אמרתי אני בלבי: הואיל וכן הוא, אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד (ראה משי טו, טו).
 אנסכה – לשון מסך יין לשנות, כמו "מסכה יינה" (משי ט, ט); עירוב יין במים לתקנו (ראה שבת עז, א), או עירוב בשמים ביין לקונדיטון.

סיכום נושאי החיפוש – מעשה, חכמה וסכלות, שמחה ויין (קהלת ב', ג):

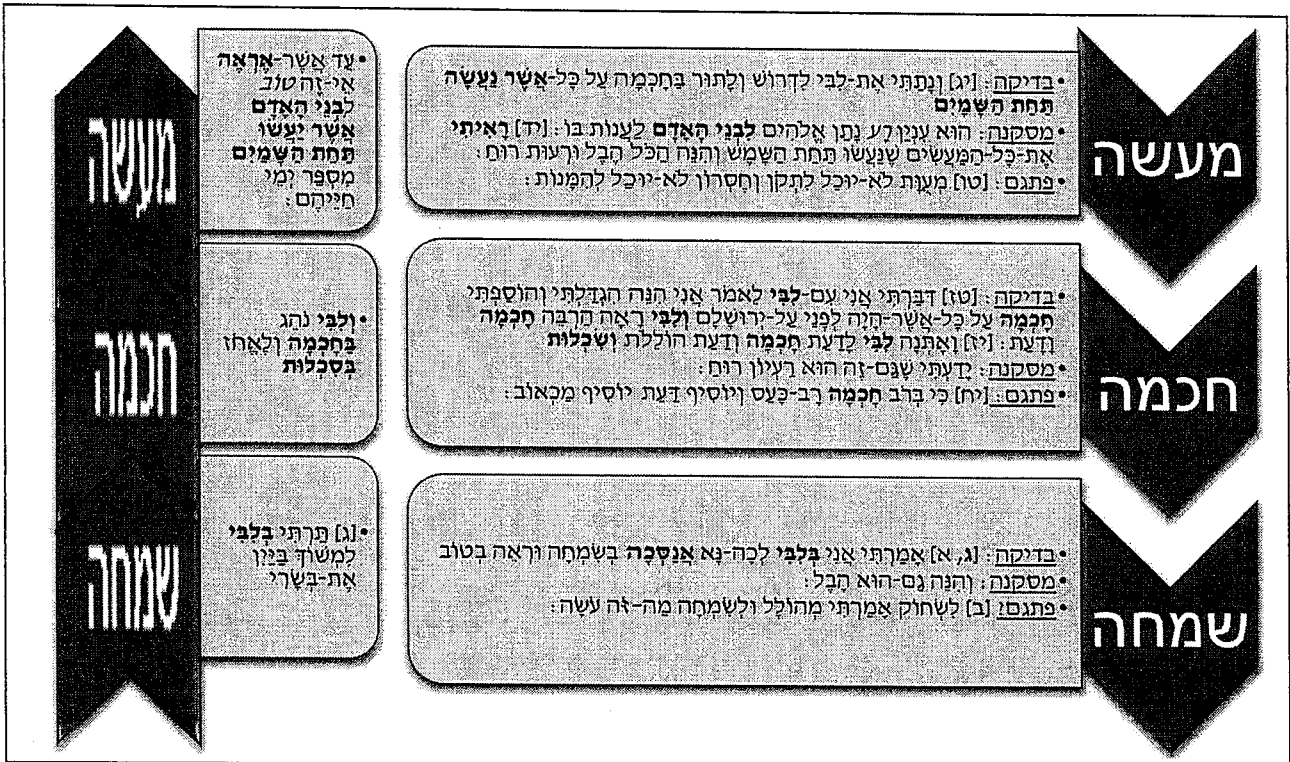
[ג] פרתתי בלבי למשוד ביין את-בשרי ולבי נהג בתחכמה ולאחז בסכלות עד אשר-אראה אי-זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חיהם:

מה תפקיד הפסוק?

11. סיכום למה שנאמר לפני-כן – רש"י לקהלת ב', ג:
 תרתי בלבי וגו' – חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן: במשתה ובחכמה ובסכלות.

12. גם סיכום וגם פתיחה למה שיאמר להלן – ר' יוסף קרא לקהלת א', ג:
 ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות – אחזתי בשתייהם, בחכמה ובסכלות, עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת השמים מספר ימי חיהם. פתרונו: לבי אמר לי: רצונך לידע מה הפרש בין חכמה לסכלות? – אחוז בשתייהן, ותראה מה יקרך כשתאחז בחכמה ומה יקרך כשתאחז בסכלות. וכן עשיתי: נהגתי ואחזתי ביישובו שלעולם, כמו שמפרש:

מבנה המבוא

¹ לדעת מייצ קדרי, מילון העברית המקראית, עמ' 218, הוללת נגזר משורש הלייל, אך משמעותו בבנין פולל נותרת ישיגועו.
² הקשר בין יין לבין שמחה מתגלה למשל בתהלים קי"ד טיו: "ייןן ישמח לבב-אנוש"; קהלת י', יט: "ייןן ישמח חיים".

תיאור מפורט של מושאי החקירה של קהלת (ב', ד-כו)

13. האם צורת הבדיקה של קהלת יעילה? אברהם קריב, שבעת עמודי התנ"ך, עמ' 215:
ומספר קהלת כי מסקנתו זו היא לא פרי מחשבות גרידא אלא פרי ניסיון, ובמשמעותו האקטיבית של מושג זה, היינו לא מתוך מה שנתנסה על-ידי החיים, אלא מתוך מה שניסה בהם במתכוון. הוא עצמו בדק וניסה כל הדברים שרוב בני-אדם בחולים אחריהם: תענוגות למינהם, חיים של שמחה וצבירת הון ונכסים, ובנינים בנה ונטיעות נטע – ונוכח באפסותם של כל אלה. אמנם ניתן להשיב כי באשר עסק בכל אלה רק לשם ניסוי ולא מתוך דחף בלתי-אמצעי, ממילא לא טעם טעמם האמיתי. אולם מאידך גיסא, מתוך שנעדר הדחף המשכר והמסנוור ניתן היה לבחון את הדברים לעצמותם, ואו-אז נתגלתה הבלותם. על-כל-פנים נסתייע קהלת בשיטת האכספרימנט בכל קנין וענין לחוד, עד שהגיע למסקנה הכוללת את כולם יחד: **הבל הבלים, הכל הבל.**

בחינת המעשה האנושי (ב', ג-יא)

[ד] הקדלתי מעשי בניתי לי בתיים נטעתי לי פרמים: [ה] עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ פל-פרי: [ו] עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים: [ז] קניתי עבדים ושפחות ובני-בית הנה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה הנה לי מפל שהיו לפני בירושלם: [ח] בנסתי לי גם-כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות עשיתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם שדה ושדות: [ט] נדלתי והוספתי מפל שהנה לפני בירושלם
אף חקמתי עמדה לי: [י] וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם לא-מנעתי את-לבי מפל-שמחה כי-לבי שמח מפל-עמלי וזה-הנה חלקי מפל-עמלי:
[יא] ופניתי אני בכל-מעשי שעשו די ובעמל שעמלתי לעשות והנה הפל הכל ורעות רוח ואין תרון תחת השמש:

14. מה פירוש "הגדלתי מעשי"? – ראב"ע לקהלת ב', ד:
הגדלתי (מעשי) – עשיתי מעשים גדולים. או: הגדלתי הוני; כמו "עשה לי את כל הכבוד הזה"...

15. מה פירוש המילה "פרדס"? י' קליין ומ' פוקס, קהלת (עולם התנ"ך), עמ' 175:
המלה "פרדס" ... שאולה מן הלשון הפרסית העתיקה (pairidaēza – שטח מוקף גדר או חומה). היא חדרה לבבלית המאוחרת (pardēsu) וליוונית (paradeisos). "פרדס" היא מלה כללית למטעי עצים ממינים שונים...

16. מה פירוש "סגולה"? י' קליין ומ' פוקס, קהלת (עולם התנ"ך), עמ' 175:
וסגלת מלכים – רכוש פרטי, אוצרות של מלכים. המלה "סגלה" קרובה כנראה למלה האכדית sikiltu, שמשמעה: רכוש פרטי, קניין... במשמעותה הראשונית – אוצר – מופיעה המלה רק עוד בדברי-הימים-א כט, ג, שם אומר דוד: "יש-לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית-אלקיי וגו'."

17. מה פירוש "שרים ושרות"? ר' יוסף קרא לקהלת ב', ח:
תיקנתי לי זכרים ונקבות לשורר לפני. ויש מפרשים (ראה רש"י) שרים ושרות – מיני כלי זמר.

18. מה פירוש "שדה ושדות"? ראב"ע לקהלת ב', ח:
וענין שדה ושדות – הם הנשים; ויורה עליו: ותענוגות בני האדם. ועוד, שהזכיר דברי כל תאות העולם מבניין ונטיעה ומקנה (ראה לעיל, ד-ז) וסגולה ושמוע שירים, ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשים במלת שדה, והטוב שבכולם שהוא מן 'שדד': הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה, שיבחר מהן כפי תאוותו. וענין ושדות – אחת ורבות; כמו "רחם רחמתיים לראש גבר" (שוי ה, ל) – בעלת רחם, אשה אחת ושתים; והענין, שלא תאמר: אחת לבדה, כי יש מי שתפש שתים.

19. חוסר המשמעות של ההנאה מהעמל – קליין ופוקס, קהלת (עוה"ת), עמ' 176:
ישנו פאראדוקס בשמחה ובעונג הנופלים בחלקו של האדם בחיים, וקהלת מצביע עליו לאורך כל הספר: בעוד שהשמחה ללא ספק "טובה" (בלשונו של קהלת "טוב/טובה" משמעותם לעתים קרובות: עונג, שמחה, הנאה; השווה, למשל, ב, כד), אין היא גורמת סיפוק; לכל היותר היא בבחינת סם, המקשה את החושים ומסייע לאדם לשכוח את אפסותו וחוסר משמעותו (ה, יח-יט). יש אמנם מי שיפיק סיפוק מן השמחה והעונג, אך לא קהלת! הוא ממחר להתפכח ולבחון את כל מה שהשיג במאמציו ("ופניתי אני בכל-מעשי שעשו די..."), ואשלייתו בדבר ערכו של העמל נגוזה עד מהרה בהותירה אחריה טעם מריר של אכזבה.

20. חוסר התוחלת של העושר (בין איוב לקהלת) – אברהם קריב, שבעת עמודי התני"ך, עמ' 214-216: מעבר לגליו הרוותחים של איוב איש היסורים, פשטו הגלים הצוננים של קהלת איש התענוגים. מקצוי אדם נגדיים השמיעו השנים קולם, וצלילים בצלילים נגעו, גם נפרדו. המשבר שמתוכו צמח ספר קהלת שרשו דוקא בקוטב הברכה, לכאורה, שבעולם האדם – וזה המפתיע. פניהם השוחקות הראו לו החיים והוא החמיץ פנים כנגדם... אך עיקרו של ספר קהלת שוב בטענה חדשה שגם איוב לא השמיעה: לא רק זו צרה, שהאדם "שבע רוגז", כי אפילו היה שבע נחת אין החיים כדאים לחיותם, לפי שאין בהם דבר של ערך וחשיבות. איוב טוען: חיו של אדם טראגיים הם, וקהלת עונה חלקו: כל עצמם הבל!... איוב זועק על הסבל האנושי, כי חיים וסבל הם סתירה משוועת, ואם נתנו חיים לאדם, סבל בצידם למה? ואם סבל, למה חיים? "למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש"? (איוב ג', כ) וקהלת תוהה: עצם החיים למה? הוא מעמיד חיים מול חידלון ומכריע: חידלון עדיף. "ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה, וטוב משניהם את אשר עדן לא היה---". היאוש פסק פה סוף פסוקו.

בחינת החכמה והסכלות (ב', יב-יט)

[יב] ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר-כבר עשוהו: [יג] וראיתי אני שישי יתרון לחכמה מן-הסכלות פיתרון האור מן-החשך: [יד] החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך ונדעתי גם-אני שמקרה אחד יקרה את-כלם: [טו] ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם-אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יתר ודברתי בלבי שגם-זה הבל: [טז] כי אין זכרון לחכם עם-הכסיל לעולם בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ואיך ימות החכם עם-הכסיל: [יז] ושמעתי את-החיים כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי-הכל הבל וקרעות רוח: [יח] ושמעתי אני את-כל-עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחני לאדם שיהיה אחרי: [יט] ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלט בכל-עמלי שעמלתי ושמעתי תחת השמש גם-זה הבל:

21. מדוע עובר קהלת לבחון את החכמה והסכלות? ר' ישעיה מטרנאני לקהלת ב', יב: ופניתי אני וגוי – כלומר: אחר שחקרתי דרך התענוג >לעני"ד עדיף "העמלי" < וראיתי כל עיקרו וסופו, הנחתי אותו, כי אינו טוב להתעסק בו, ופניתי לחקור אחר דרך החכמה והסכלות, לראות עיקרו וסופו.

22. מה פירוש "כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר-כבר עשוהו"? א' כהנא, קהלת, עמ' קס"ג: הלשון מה האדם שיבוא אחרי המלך היה, כנראה, משל שגור. כוונתו: שום אדם פשוט לא יוכל לעשות יותר ממה שעשיתי אני...

23. עדיפות חכמת התורה על פני הרשעות והסכלות – רש"י לקהלת ב', יב-יז:³ (יב) ופניתי אני לראות חכמה – פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה. והוללות וסכלות – עונש עבירות... (יג) מן הסכלות – הוא הרשע. (יד) ... גם אני, אשר משבח את החכם מן הכסיל, יודע אני שניהם ימותו. (טו) ואמרתי אני בלבי וגוי – כלומר: לפי ששניהם מתים, שמה אהרחר בלבי מעתה: כמקרה הרשע גם אני יקרני, ולמה אהיה צדיק אז יותר? ודברתי בלבי – שאם אהרחר כן הבל הוא. (טז) כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחר מותם – לא יזכרו שניהם יחד; שזה זכרונו לברכה, וזה זכרונו לקללה. בשכבר הימים הבאים הכל נשכח – בשביל שאני רואה את הרשעים שהיו כבר והצלוחו מאד, ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם. ואיך ימות החכם עם הכסיל – אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם, כגון: "וזכרתי את בריתי יעקב" (וי' כו, מב); "וזכרתי לך חסד נעורייך" (יר' ב, ב). (יז) ושמעתי את החיים – שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שיהו רשעים.

24. ביאור המשל על החכמה והסכלות, האור והחושך – יושי פרג'ון קהלת מדמה את החכמה לאור ואת הסכלות לחושך, כרוצה לומר, החכמה והסכלות הם שני הפכים נבדלים לגמרי, ממש כפי שהובדלו האור והחושך בראשית הבריאה. עם זאת, הקביעה שלאור יש "יתרון" על פני החושך מלמדת שאין כאן הבדלה גרידא, אלא הבדלה שיפוטית: בהשוואת החכמה והסכלות לאור ולחושך, מבקש קהלת לומר שהאור הוא סמל הטוב, ואילו החושך הוא סמל הרע.⁴ ממילא, הקביעה "שישי יתרון לחכמה מן-הסכלות פיתרון האור מן-

³ כיוון זה מבוקר בחריפות על ידי ר' שמואל אבן תיבון (J. T. Robinson, *Samuel ibn Tibbon's Commentary on Ecclesiastes* [PHD Thesis], Harvard University 2002, Vol. 2, p. 630): "וזה אחד מן הפסוקים שהוציאו המפרשים מפשוטו לגמרי שהם רוצים להמציא בו שאין זכרון החכם כזכרון הכסיל, אך יש ביניהם הפרש בזכרון. וזה מה שלא כוון בפסוק. ועל כן אמר לעולם שאפשר שעד זמן קרוב יהיה זכרון לחכם והכסיל ישכח, אך אחר זמן ארוך ישכחו שניהם כאחד. גם תוספת הביאור שבו באמרו בשכבר הימים הבאים הכל נשכח לא הועיל למחבר עמם מהפוך כוונתו, וזה מרצונם להטות דברי הספר אחר אמונתם כדי לזכות בו המחבר לפי דעתם, והם עשו הפך זה...".

⁴ לתיאור הניגוד בין אור לחושך ראה ישעיהו ה', כ: "היו האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך".

"חֲשֹׁף" אומרת בפשטות שהחכמה טובה מן הסכלות, ממש כפי שהאור טוב מן החושך. קריאה זו מתאשרת לכאורה מן הפתגם הבא: "הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בְּחֹשֶׁךְ הַלֶּךְ", משמע טוב גורלו של החכם בהרבה מגורלו הרע של הכסיל.

אך הקביעה "וְהַכְּסִיל בְּחֹשֶׁךְ הַלֶּךְ" מלמדת על רובד משמעות נוסף בדימויי האור החושך. החכמה והסכלות מדומים לאור ולחושך, לא רק בגלל העדיפות הברורה של אחד המצבים על משנהו, אלא גם בגלל שהאור והחושך גופם – דימויים של חכמה וסכלות הם. כלומר, האור הוא סמל הדעת וההבנה, בעוד החושך הוא סמל התעלומה וההסתר.⁵ ממילא, כאשר החכם הולך בדרכי-החיים, "עיני שכלו" הרואות מסייעות לו לכוון את דרכו ולהימלט מהמכשולים, אך הכסיל הפוסע בחשכת הבערות, אפילו יש לו עיניים, תועלת אין בהן. הולך הוא הולך וכשול. נופל במהמורות החיים ופגיעהם, ואינו יודע לכוון דרכו ולהינצל מהם.

אך גם כעת, לא ירדנו עד קצה חקרים של דימויי האור והחושך. קרוב לוודאי שאף הקביעה: "וְיִדְעֵנִי גַם-אֲנִי שְׂמִקְרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת-כָּלם",⁶ השוללת את יתרון החכמה, נעזרת במשמעות הצפונה בדימויים הנזכרים. האור סמל-החיים הוא ואילו החושך הוא המוות.⁷ ממילא לא רק 'הכסיל בחושך הולך', אלא גם החכם, שהרי (קהלת ג', כ): "הַפֶּל הַלֶּךְ אֶל-מְקוֹם אֶחָד הֲפֵל הָיָה מִן-הַעֲפָר וְהַפֶּל שָׁב אֶל-הַעֲפָר".

ומכאן באנו לדו-משמעות נוספת הצפונה בדברי החכמה הללו. עד-כה הבנו כי המילה 'יתרון' רומזת לעדיפות, לערך-מוסף, של החכמה על-פני הסכלות. אך עתה אנו שומעים כי אין לחכמה ערך-מוסף אמיתי על פני הסכלות, שכן המוות אינו מותיר ממנה דבר, לא רק במישור הפיזי של המתים עצמם, אלא אפילו במישור הרוחני של אלו שמאריכים ימים אחריהם: "כִּי אֵין זְכָרוֹן לְחֶכֶם עִם-הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשִׁפְרָה הַמֵּיִם הַבָּאִים הַפֶּל נִשְׁפָּח". משמע, היתרון, אינו אלא הדבר הנותר והנשאר, ואם אין לו יתרון – שאינו נשאר – הרי שכללות הכל אין לו גם יתרון – עדיפות.

בחינת הנאות החושים (ב', כד-כו)

[כ] וסבותי אני לגאש את-לבי על כל-העמל שעמלתי פחת השמש: [כא] כִּי-יֵשׁ אֲדָם שֶׁעָמַל בְּחִקְמָה וְנָדְעַת וּבְכִשְׁרוֹן וְלֹא עָמַל-בּוֹ וְתִנְנָנוּ חִלְקוֹ גַם-זֶה הִבֵּל וְרַעַה רַבָּה: [כב] כִּי מֵה-הַיּוֹם לֹאֲדָם בְּכָל-עֲמָלוֹ וּבְרַעִיוֹן לְבּוֹ שֶׁהוּא עָמַל פְּחַת הַשֶּׁמֶשׁ: [כג] כִּי כָל-יָמָיו מְכַאֲבִים וְכַעַס עֵינָיו גַם-בְּלִילָה לֹא-שָׁכַב לְבּוֹ גַם-זֶה הִבֵּל הוּא:

[כד] אֵין-טוֹב בְּאֲדָם שֶׁיֵּאכַל וְשִׁתָּה וְהִרְאָה אֶת-נַפְשׁוֹ טוֹב בְּעָמְלוֹ גַם-זֶה רְאִיתִי אֲנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹקִים הִיא: [כה] כִּי מִי יֵאכַל וּמִי יִחַוֵּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי: [כו] כִּי לֹאֲדָם שְׂטוֹב לְפָנָיו נִתַּן חִקְמָה וְנָדְעַת וְשִׂמְחָה וְלַחֹטָא נִתַּן עֵינָן לְאֶסְף וְלִכְנוֹס לְתֵת לְטוֹב לְפָנָי הָאֱלֹקִים גַם-זֶה הִבֵּל וְרַעִיּוֹת רַיִם:

קהלת עוזב את העמל והחכמה ועובר לבחון את השמחה

25. קהלת מתייגש ממושאי הבדיקה הקודמים – ראב"ע לקהלת ב', כ: (כ) וסבותי – כאדם שהוא מיסב פניו לדרך אחרת, והוא: ליאש; הפך הדרך הראשונה (ראה לעיל, א).

26. קהלת מתחיל לעסוק בעניין השמחה – ר' שמואל אבן תיבון לקהלת ב', כג (עמ' 633): נראה שכל אלו הפסוקים מושגתי אני את כל עמלי⁸ עד זה הפסוק הם לבאר ההבל והרעה בהעדר השמחה, והוא שיכנוס ויטרח ולא יהנה מטרחו או יהנה בקצת ויניח הרוב למי שלא ידע מי יהיה.

27. מבנה פסוקים כד-כו – הקבלה ישרה מבחינה תוכנית

על האדם סגורו אחריו הנאותיו	אין אלוהים מחליט אם הוא אכן יזכה פתח
[כד] אֵין-טוֹב בְּאֲדָם שֶׁיֵּאכַל וְשִׁתָּה וְהִרְאָה אֶת-נַפְשׁוֹ טוֹב בְּעָמְלוֹ	גַם-זֶה רְאִיתִי אֲנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹקִים הִיא:
[כה] כִּי מִי יֵאכַל וּמִי יִחַוֵּשׁ חוּץ מִמֶּנִּי:	[כו] כִּי לֹאֲדָם שְׂטוֹב לְפָנָיו נִתַּן [אלוהים] חִקְמָה וְנָדְעַת וְשִׂמְחָה וְלַחֹטָא נִתַּן עֵינָן לְאֶסְף וְלִכְנוֹס לְתֵת לְטוֹב לְפָנָי הָאֱלֹקִים

⁵ למשל תהלים פ"ב, ה: "לא דָּעוּ וְלֹא יֵבִינוּ בְּחִשְׁבָּה יִתְחַלְּכוּ"; איוב כ"ח, יא: "וַיִּתְעַלְמָה יֵצֵא אור".
⁶ קהלת ג', יט: "כִּי מִקְרָה בְּנֵי-הָאָדָם וּמִקְרָה בְּהֵמָה וּמִקְרָה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה כִּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לְכָלם".
⁷ כדברי קהלת י"א, ז-ח: "וּמִתּוֹק הָאֹר וְטוֹב לְעֵינַיִם לְרֹאשׁוֹת אֶת-הַשֶּׁמֶשׁ: כִּי אִם-שָׁנִים תִּרְבֶּה יִחְנֶה הָאָדָם בְּכָלם יִשְׁמַח וְיִזְכֵּר אֶת-יָמֵי חֲשֹׁף כִּי-תִרְבֶּה יִהְיֶה כָל-שָׁבָא הִבֵּל".
⁸ יש הגיון רב בהצעה זו. מכל מקום, אני מציע להבחין בין פסי יח-יט המתרעמים על כך שהירושה מטשטשת את ההבדל בין החכם והסכל, לבין פסי כו' ואילך, העוסק בשאלה מי נהנה מהעמל, זה שטרח בו או אדם אחר.

28. מבנה פסוקים כד-כו – מן הכללי אל האישי ובחזרה אל הכללי
[כד] אין-טוב לאדם שיאכל ושתה והרצה את-נפשו טוב [כז] (=כלל)

גם-זה ראיתי אני כי מיד האלקים היא :

[כה] כי מי לאכל ומי יחוש חוץ ממני :

[כו] כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן עגון [כח] לתת לטוב לפני האלקים... (=כלל)

29. החוטא והטוב אינם שיפוט מוסרי – ר' שמואל אבן תיבון לקהלת ב', כג (עמ' 636):

ומלת שטוב לפניו, וכן לטוב לפני האלוהים, אפשר לפרש בהם טוב במעלליו ובאמונותיו עד שיתן לו השם זאת המדה וזה הרצון בו על דרך הגמול, ולחוטא בהפך. אך אין זה מעניין הספר במקום הזה, רק נראה שרוצה בו טוב בעתו לפני האלוהים, כלומר שנולד בעת שטבעו עוזר לו להיות ממדותיו שיחכם וידע וישמח בעמלו... ויהיה החוטא הפכו, כלומר מי שעתו רע עד שהטבע בטבע שיהיה ממדותיו שיכלה כל ימיו בכניסת הממון ולא יתעסק בחכמה כלל הנה חסר הטובה האחת ואף מה שכנס לא יהנה ממנו אך כנסו לזולתו עד שישגף עצמו ברעב ולא יהנה מכל אשר יעמול כלל. וזהו אמרו ולחוטא נתן עניין לאסוף ולכנוס, שהוא כנגד נתינת החכמה והדעת, כלומר יתן האלוהים בלבו לשום כל השתדלותו בכניסת הממון ולא ישאיר מזמנו לדרישת החכמה מאומה. ואמרו לתת לטוב לפני האלוהים, כלומר גם זה העניין נתן לו האלוהים שאפילו אחר שאסף וכנס לא יהנה ממה שיכנוס בכלום, וזה העדר השמחה, וכל זה עד שיבוא בסוף ליד מי שהוא טוב בעתו לפני האלוהים והוא ישמח בממון ההוא.

סיכום – ביקשו חכמים לגנוז ספר קהלת

30. "נתק" בין אדם ובין אלוהים - קריב, שבעת עמודי התנ"ך, עמ' 218-219:

וכאן באנו שוב להפרש שבין איוב וקוהלת. שניהם מתריסים על גורלו של האדם, שניהם מערערים בקובלנותיהם יסודות מוסדים במקרא, אך איוב חש נוכחותו של אלוהים ועינו הצופיה, כדברו: "הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור" ולפיכך הוא זועק: למה איפה הדברים כפי שהם?... אך קוהלת איננו שואל למה ואיככה, אלא חורץ כי אין שחר לסבלו של האדם ואין משמעות לחייו. וגם אילו הציקתו שאלה, אל מי יפנה ואלוהים רחוק: "כי האלוהים בשמים ואתה על הארץ". איוב מתדין עם אלוהים, דורש משפט, אך משפט איננו ניתוק, כי אם המשך הדיאלוג התנייכי בין אלוהים ואדם, אם כי בצורה אחרת, ואילו אצל קוהלת נפסק אותו הדיאלוג ונשאר רק מונוולוג של אדם בינו לבין נפשו. קוהלת יכול לדבר על אלוהים ולא אל אלוהים.

...קיימים ועומדים הפסוקים הנוקבים, שנוטלים מן החיים טעמים האנושי וערכם האלוהי גם יחד, אף מדלדלים את עצם המושג אלוהים. אלוהי "מעוות לא יוכל לתקון" איננו "סלעו ומצודתו" של האדם. לא רק "כי אתה עמדי" אין לאדם בו, גם "אלך קראתי" אין לו. ומה סוף-סוף מקומו של ספר זה בין כתבי-הקודש?

31. קהלת היה גנוז בעבר – אבות דרבי נתן א', ד:

בראשונה היו אומרים, משלי שיר השירים וקהלת גנוזים היו, שהם היו אומרים משלות ואינם מן הכתובים, ועמדו וגנוזו, עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם.

32. קהלת אינה מרוח הקודש אלא מחכמתו של שלמה – תוספתא ידים ב', יד:

ר' שמעון בן מנסיא אומר: שיה"ש מטמאה את הידים, מפני שנאמרה ברוח הקודש, קהלת אינה מטמאה את הידים מפני שהיא מחכמתו של שלמה.

33. פסוקי המסגרת שהוספו לקהלת הכשירו אותו לבוא בקהל – שבת ל' ע"ב:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת... ומפני מה לא גנוזהו מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה.⁹ תחילתו דברי תורה, דכתיב (א', ג) "מה יתרון לאדם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַעֲמַל תַּחַת הַשָּׁמַשׁ", ואמרי דבי ר' ינאי תחת השמש הוא דאין לו קודם שמש יש לו. סופו דברי תורה, דכתיב (י"ב, יג) "סוף דְּבַר הַכָּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹקִים יָרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם".

⁹ מקור זה מתבסס על פסיקתא דרב כהנא ח': "א"ר בנימן בר לוי בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהן מטים לצד המינות. אמרו: כך שלמה צריך לומר "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש", יכול אף עמילה של תורה בכלל! חזרו ואמרו: אילו אמר בכל עמלו ושתק, היינו אומר אף עמילה של תורה בכלל. כשהוא אומר "יבכל עמלו", בעמלו – אינו מועיל, בעמילה של תורה – מועיל הוא."